

HAZA, 1989

Hogy végzetes év volt, afelől semmi kétségem nincs. Nem is volt.

Miközben kíváncsian, de lelkünkben mélyen gyökerező gyűlölettel bók-lásztunk az Új Idők építőtelepén, beszökdöstünk az elhagyott, még álló házakba, felmáztunk a darukra, és vihogva menekültünk a minket kergető, szitkozódó munkások elől, csakis azért fohászkodtunk, hogy dőlné össze ez az egész, átkozott Új Idő, amely a földdel teszi egyenlővé az otthonunkat. Később kiderült, hogy egyeseknek a gyermekkorát is, sőt, az egész életét lerombolta, és egy megváltozott rendszerben sem volt képes semmit új-rakezdeni. De egészen biztos vagyok benne, hogy akkor, 1989 nyarán, az egész utca reménykedett a rendszer gyors összeomlásában. Vagyis azok, akik még ott maradtak, és a saját házaikban laktak a Nyárfasor utcában. Akik még nem szöktek át, a városi legenda szerint magukat szarvasnak álcázva, egy másik országba, vasfüggönyön innen, vagy még azon is túl. Csodál-tam azt a kovácsot, aki képes volt vasból függönyt gyártani, hiába mondták nekem, hogy nem a szó szoros értelmében kell elképzelnem ezt a firhan-got. Szóval reménykedtünk. Mi, akiket még nem tömtek be valami beton-odúba. Azokban még ott élt valamiféle bolond, alaptalannak tűnő hit. Ab-ban, hogy megtörténik a csoda. Így utólag visszagondolva, már önmagában csoda volt az, hogy még hittünk a csodákban. De ez már egy másik törté-net lenne.

Azonban a csoda sajnós késett. Nem sokat, néhány hónapot csupán. De az éppen elég volt. Mert nekem, de úgy gondolom másoknak is, az lett volna az igazi, hogyha a házunk és a kertünk is megmarad. Úgy gondoltam, valahogy hozzá tudnék szokni ahhoz is, hogy már semmi sem olyan körü-löttünk, amilyen volt, ha ez a mi szigetünk megmaradna. A kertjeinket át-szelő villamosvonallal együtt. 1989 októberében aztán, mégis végig kellett nézzem, ahogy ledobálják a házunkról a cserepet, miközben mi mentjük, ami még menthető, idegen lakások felé. A szomszéd, a gumiabroncs-javító Pityu bácsiék háza helyén egy éktelen szemetesgödör maradt csupán, mely-ben az esővíz tetején mindenféle kacat úszott, néhány hete még „valamire jó lesz” címkével ellátva a pincéjében várt a sorára. Ott úszott kopasz maj-mom is, a kedvenc játékom. És belőlem egy darab. Az a részem, amelyik abban az évben már éppen hajlandó lett volna hinni valamiféle hazában,

hol dolgoz kezek ápolnak hullámzó búzatáblákat, takarítanak erdőt-parkot, újrahatszósítják a papírt, és papírragasztót készítenek a gesztenyéből. Ahol állandóan sorba kellett állni valamiért, a kenyér nedves és szürke, az önkiszolgálóban barnásra öregedett a „salatä de boeuf”, borsószemek és murok virított belőle, a sör tetején olajkarikák úsztak, papírjával összeragadt karamellákat rágtam, miközben dédnagyapám vadul slukkolta a Mărășești cigarettát, és nem érdekelték az úszó olajkarikák, hanem hangosan szidta a rendszert, és ugyanilyen hangosan ajánlotta cipészi szolgálatait, hiába figyelmeztette nagyanyám, hogy nem kellene nagydobra verni azt, hogy maszokol, és még azt is mondta, hangosan persze, hogy a haza, az csak egy irány, fiam.

Én mégis hajlamos lettem volna elhinni, hogy ez a hazám, amelyben, ha tanulok, mindenképpen érvényesülni fogok, de akkor is, ha mégsem, mert a haza mindenkinek munkát és házat ad, senki sem csellenghet tétlenül az utcán. Láttam én, már akkor is, hogy miféle ház az, amit a hazától, munka ellenében szerezni lehet, barátaink ilyesfélékben vacogtak télen, miközben nálunk, nagyapám egy-két manőverrel átalakította a gázkályhát fás kályhává, kiszáradt körtefánk illatos füstöt eregetve duruzsolt, és melegített, hátamat nekivetve próbáltam kihámozni az analóg tetvek és bolhák közül a bolgár rajzfilmek értelmét. Törékenynek tűnt ez a haza, mert a szívyszerlemem családotól megszökött belőle, mondván, hogy itt már nem lehet valódi életet élni, bár erről a valódi életről neki is csak halvány, könyvekből összeszedett fogalmai voltak. Gyanús is volt ez a haza, mert a ritkán látogatóba engedett nyugati rokonok is mindig olyan sajnálkozva néztek, nem értettem, hogy miért, ha a szabadság csak színes cukorkákból áll, amelyeket ajándékba hoztak, hát nélkülük is megleszek, viszont a kertünk nélkül sehogy sem tudtam elképzelni. De erről nem beszéltünk túl sokat, babonásan hallgattunk róla, és gyerekesen abban reménykedtünk, hogy amiről nem beszélünk, az talán nem történik meg.

Szóval, már-már beadtam a derekamat, és közel álltam ahhoz, hogy elhiggyem, hazám ez a hely, ahol minduntalan lecsúszik az ember fejéről a műanyag hajpánt, reggel kettős sorba kell állni, és harsogni a színvakok himnuszát, megtetvesedik az uszodában, ezért minden áldott este karanténban ülhet negyedóráig az üveges verandán, míg a tetűfésű befejezi a kutatómunkát. Ahol az embernek karszalagja volt és száma, merthogy mindenki egyenlő, bár ebben azért nehéz volt hinni, mert például Pólikának színes filctollakkal teli tolltartót küldött az anyja Svédországból, és mások jobb jegyeket kaptak szakajtó tojásokért a tancitól. Ahol azt mondták az

embernek, ha érdeklődni merészelt, hogy a szülei meg sem próbálhattak volna együtt élni, mert bár ő már megvolt, mégis, két külön megyébe helyezték őket. De legalább van munkájuk, mondták, apád amúgy is felforgató elem volt fiatalkorában, dacolni mert a rendszerrel, fiam, csak halkan beszélj arról, amit tőlünk hallasz, vagy egyáltalán, mert a hazának mindenhol szeme és füle van, mondták, ezért egy idő után mongol ünnepi maszknak képzeltem őt, de még mindig hinni akartam benne, annak ellenére, hogy nagyon haragudtam rá, mert szétválasztotta a szüleimet. Mindenki azt mondta, ha panaszkodni merem, hogy bele kell törődni, miközben mindenkin látszott, hogy esze ágában sincs beletörődni semmibe. A házunkról hulló cserepekkel egy időben a hitem is megingott '89 őszén, és mire beléptem az új házunkba, semmivé foszlott. Azóta csak a nyelvemben lakó hazában vagyok képes hinni, de ez már megint egy másik történet lenne.

Azokban a december végi napokban, amikor a színes cukorkás szabadságért vonultak az utcára a népek, nagyanyám félt és örült egyszerre, ezért én is félttem és örültem vele, mert a hirtelen rám szakadt hazátlanságban egyre inkább az emberekben kezdtem hinni. Bár bennük is csak félve és gyanakodva, mert az otthonomat is emberek tüntették el, nagyanyám és nagyapám azonban megbízhatónak látszott, egyrészt azért, mert ők is ugyanolyan hazátlannak tűntek, mint én. Napközben többször is felmásztunk a padlásra, és rettegtünk ugyan az eltévedt golyók miatt, nem álltuk meg, hogy ne füleljünk ki az ablakon, vajon kiáltozik-e még Doina Cornea két utcával fentebb, mert eddig kiáltozott, egész ősszel, mióta itt lakunk, sőt a szomszédok szerint évek óta, minden nap. Már nem kiáltozott, viszont lőttek, nagyanyám fontolóra vette, hogy leköltözzünk-e a pincébe, vagy sem, bár hogyha háború lesz, nincs az a pince, amely megvédene, mondta, miközben nagyapám sápadtan ért vissza a városból, kenyér nélkül, és azt mondta, halottakat látott az utcán heverni. Lelőtték őket. Közben a televízió is felszabadult, és újra közvetíteni kezdett, javarészt borostás férfiak beszéltek arról, hogy elűzték a diktátort, és akkor máától szabadság van, erre meg is esküdtek. Az mi, kérdeztem nagyanyámtól, aki ezt az esküdözést fejcsóválva nézte, mi az, hogy szabadság, ismételttem meg a kérdésemet abban reménykedve, hogy akkor most bepakolunk a csomagtartóba, és elmegyünk vakációzni, és talán még apámat is meglátogathatom. De nagyanyám továbbra is gyanakodva nézte ezeket az arcokat, ezért aztán én is gyanakodva néztem őket, főleg, hogy kiderült, szó sem lehet róla, hogy apámat meglátogassam, nem biztonságosak most az utak, mondta nagyapám, és nekem ezért egyáltalán nem tetszett ez az új szabadság.

Fűteni sem fűtöttek, még annyit sem, mint addig, anyámmal fázósan bújtunk össze egy másik, szintén idegen lakás idegen csillárja alatt, ahova úgy kerültünk, hogy valaki, dacolva a rendszerrel elszökött belőle, csak a csillárt hagyta ott, merthogy a csillárt nem volt érdemes kiszöktetni. A nyolcadik emeleten volt ez az új lakás, és sokáig szédültem, amikor lenéztem, ilyen magasan még sohasem voltam, az emberek hangyáknak tűntek lent, sokan voltak, nem tudtam eddig, hogy ilyen sokan laknak egy városban. Összebújtunk a takarók alatt, így akartuk megünnepelni a szilvesztert, de elaludni mégsem tudtunk, egymás melegétől sem, mert a szomszéd lépcsőház tetején Dumitru Fărcaș tárogatózott, és az örömmámorban úszó lakóközösség mind ott tolongott körülötte, és valamit énekelt, már nem emlékszem, hogy mit. Akkoriban még nem létezett olyasféle tiltás, hogy 12 éven aluli gyermekek nem nézhetnek meg erőszakos jeleneteket a televízióban, ezért én, a forradalomból leginkább, valamilyen külföldi adó híradójára emlékszem, talán CNN volt, vagy valami ilyesféle, amelyben az ünneplő tömegek mellett rengeteg hullát mutattak, közöttük egészen fiatalokat is. Külföldi adót úgy nézhettünk, hogy egy élelmes szomszéd, a C lépcsőházból, akinek már akkor parabola-antennája volt, ellenérték fejében kábeleket húzigált a szomszédokhoz, és így számunkra is kinyílt a világ.

Hogy a világ hatalmas, azt addig is sejtettem, nagyapám is mindig ezt mondta, és én mindig hittem neki, annak ellenére, hogy helytelenítette azt, hogy evés közben is olvasok. Azt hiszem, a nagyszüleim és a szüleim titokban, burkoltan, még velem sem tudatva, arra próbáltak nevelni, hogy önállóan gondolkozzam, azt hiszem, azért, mert szintén titokban és még egymásnak sem bevallva, abban reménykedtek, hogy majd mi, azaz a mi generációnk lesz az, aki kivívja, ha nem mást, hát a szabadon gondolkodás és cselekvés jogát. Hogy ez mennyire sikerült, azt perverz módon nyilván nem mi állapíthatjuk meg, mert az ember sohasem látja egészen tisztán azt, amiben van, mert éppen benne van, és mindig jönnie kell egy új generációnak, aki megmutatja, hogy mi volt, miközben persze, nem látja tisztán azt, amiben éppen van.

Sajnos, a szabad világban is meg kellett jelenni az iskolában, viszont mindannyian segélycsomagokból származó, nem a mértünkre szabott, csiricsáré ruhákban jelentünk meg, egyenruhákat, karszalagokat, trikolóros nyakkendőket, hajpántokat és a rangjelzéseinket (már akinek volt) még véletlenül sem öltöttünk magunkra. A felnőttek izgatottak voltak, úgy emlékszem, a tanci valami beszédet is mondott, de hogy miről, arra nem emlék-

szem, úgy éreztük, ez az új szabadság azt is lehetővé teszi, hogy nyíltan ne figyeljünk oda rá.

– Most akkor elmegyünk valahová? – kérdeztem az első szabad januárban anyámtól, aki néhány hónappal korábban még magát szarvasnak álcázva szökni akart, lehetőleg a firhangon túlra, mert tudtam, hogy már az a vasművészeti remek sincs meg, és azt hittem, szabad az út. De anyám lehiggasztott, hogy nem megyünk sehová, mert nincs rá pénzünk, különben is vízum kell, de most már minek is mennék, ha mehetünk, mondta ő, és én nem értettem, mi baja van.

Úgy tűnt, a felnőttek megszedültek ettől az újfajta rendtől, csak nagyanyám gyanakodott kitartóan, mondván, hogy minden oka megvan rá, később kiderült, hogy nem is alaptalanul volt annyira kitartó, de ez már megint egy új történet lenne. Viszont belegondoltam abba, még akkor, hogy mi lett volna belőlem, ha minden marad a régiben, és nem tudtam rájönni, de valószínűleg nem lett volna jó vége, mert soha, semmilyen rendszert nem tudtam megszeretni, és amit nem szeretek, azt csak ímmel-ámmal fogadom el, a mai napig, ez ugye meglátszik, és általában nemtetszést von maga után, mindegy, hogy éppen miről van szó. Valószínűnek tartom, hogy akkor is elmondtam volna, hogy mi nem tetszik, és azóta talán csak az emlékem élne, ha lenne kiben éljen, mert már egészen kicsi koromban dacolni próbáltam a rám erőszakolt dolgokkal, mindegy, hogy honnan jött ez az erőszak, és az iskolakerüléstől sem riadtam vissza, pedig még csak elemista voltam. Arról nem is beszélve, hogy semmiféle erőszakot nem kedveltem, gyűlölni viszont csak elvont dolgokat tudtam, ha minden marad a régiben, azt hiszem, ez megváltozott volna, és célpontokat találok ennek a gyermekes gyűlöletnek, mely dolog újfent a megszűnésemhez, jobban mondva, a megszüntetésemhez vezetett volna.

Izgató azt is végiggondolni, hogy mi lett volna a művészettel itt, e hazának nem nevezhető hazában, ha sikerül elszigetelődni, és megmaradni az 1989 előtti állapotoknál. Szeretném azt hinni, hogy önmagát emésztette volna fel az a rendszer, de erre semmiféle garanciám nincs, és ugyanúgy tudnék e mellett, mint ez ellen érvelni. Hogy miért? Az már megint egy újabb történet lenne. Paradox módon hálás vagyok azért, hogy ide születtem, és pont akkor, amikor, mert kilenc év nem volt elegendő ahhoz, hogy elfásuljak, ahhoz viszont, hogy lássak, ennyi éppen kellett. Hogy mit lássak? Csak azt, hogy az ember nem él hiába, hiába csak porszem a történelemben, mert ember nélkül nincs történelem, viszont történelem nélkül nincs ember sem, és ezt a gondolatot a végtelenségig lehetne folytatni, felsorakoztatva ide

mindent, amitől ember az ember, és azt hiszem, ha az a végzetes év nem lett volna végzetes, mindezt végig sem gondolhatnám, mert nem lenne, mit mihez viszonyítanom. Attól függetlenül, hogy időközben teljesen magamévá tettem a nagyanyám gyanakvását mindennemű rendszerrel szemben, és még hazára sem sikerült szert tenni, boldog vagyok, hogy az az év elhozta a szabadságot, a viszonyítás és a hangosan gondolkodás szabadságát, hogy többé-kevésbé az lehetek, aki vagyok, és ha ez mégsem sikerül, azért csak és csakis önmagamot okolhatom.